

Голові Верховного Суду
Кравченку С.І.

ПОДАННЯ
щодо звернення до Конституційного Суду України
стосовно перевірки на предмет відповідності Конституції України
положень пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України
у взаємозв'язку із приписами статей 8, 51, 55 Конституції України

Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (стаття 51 Конституції України).

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина перша та друга статті 55 Конституції України).

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (статті 64 Конституції України).

Аналіз норм Конституції України дозволяє стверджувати, що:

(1) обмеження конституційних прав і свобод, що передбачені в розділі 2 Конституції України, допускається тільки у разі, якщо це передбачено Конституцією України (частина перша статті 64 Конституції України);

(2) обмеження конституційних прав і свобод, що закріплені в розділі 2 Конституції України, не допускається за жодних умов щодо прав і свобод, передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Тобто, обмеження конституційних прав і свобод можуть мати місце тільки стосовно прав і свобод, що не охоплюються переліком, що закріплений у частині другій статті 64 Конституції України;

(3) обмеження окремих конституційних прав і свобод, що передбачені в розділі 2 Конституції України та відсутні в переліку у частині другій статті 64 Конституції України, може відбуватися:

а) в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга статті 64 Конституції України);

б) на підставі закону (наприклад, частина третя статті 30 Конституції України);

в) на підставі рішення суду (зокрема, частина друга статті 39 Конституції України);

(4) обмеження окремих конституційних прав і свобод, що передбачені в розділі 2 Конституції України та відсутні в переліку у частині другій статті 64 Конституції України мають бути тимчасовими, із зазначенням строку дії.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. (частини перша – третя статті 8 Конституції України).

Конституційний Суд України вже вказував, що:

верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права (пункт 4.1. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004);

пряма дія норм Конституції України означає, що ці норми застосовуються безпосередньо. Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. Закони України та інші

нормативно-правові акти застосовуються лише у частині, що не суперечить Конституції України (див. абзац другий пункту 2.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 08 вересня 2016 року № 6-рп/2016).

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (частина перша статті 9 Конституції України).

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, *першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини* (пункт 1 статті 3 Конвенції ООН про права дитини).

Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та *однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини*. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. *Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування* (частина перша статті 18 Конвенції ООН про права дитини).

Реалізація принципу якнайкращих інтересів дитини пов'язана із рядом обов'язків держави. Серед яких створення процесуальних гарантій для дітей, заснування механізмів і процедур подання та розгляду скарг, відновлення справедливості або витребування відшкодування з метою повної реалізації права дитини на належний облік та послідовне забезпечення своїх найкращих інтересів у контексті будь-яких заходів щодо здійснення, адміністративного та судового провадження, які мають до неї відношення або зачіпають її, на що детально звернув увагу Комітет з прав дитини (далі – КзПД) у своїх Зауваженнях загального порядку № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню її інтересів (пункт 1 статті 3).

Згідно статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, *в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини*. Дитині забезпечується такий захист

і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом.

Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі: перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції (пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України).

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950).

Європейський суд з прав людини зауважив, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись з урахуванням обставин справи та таких критеріїв як складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади, а також важливості спору для заявника (FRYDLENDER v. FRANCE, № 30979/96, § 43, ЄСПЛ, від 20 червня 2000 року).

Приписи статей 8, 51, 55, 64 Конституції України дозволяють зробити висновок, що: дитина до досягнення нею повноліття має право на утримання з боку своїх батьків. Конституційне право дитини на утримання охоплює собою як стягнення аліментів, так і збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення. Це право дитини не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Таке тлумачення повністю відповідає правилу тлумачення *favor minoris* (на користь неповнолітнього), здоровому глузду та здійснюється з максимально можливим урахуванням інтересів дитини;

якщо законодавець захищає права дитини у мирну годину, то тим більше він має на меті захистити їх під час війни, коли вразливість дитини зростає. Конституційне право дитини на утримання має триваючий і невідкладний характер, його здійснення не може бути ефективно відновлене *ex post*. По своїй суті конституційне право дитини на утримання належить до тих прав, для яких затримка в їхньому судовому захисті дорівнює «втраті» права. Тому право на утримання потребує негайного судового захисту. Превалювання процесуальної форми над матеріальним правом призводить до ілюзорності правового захисту;

право на судовий захист є гарантією реалізації прав і свобод. Стаття 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод;

обов'язкове зупинення провадження в справі, яка стосується конституційного права дитини на утримання, на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України характеризується такими рисами: імперативністю (по суті суд позбавлений розсуду); невизначеністю тривалості; відсутністю тесту необхідності та пропорційності. Як наслідок це дозволяє кваліфікувати його як форму надмірного обмеження права на доступ до правосуддя та конституційного права дитини на утримання;

ніхто не може бути протиправно обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та отримати остаточне вирішення спору. Зупинення провадження у справі, що стосується захисту конституційного права дитини на утримання, на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України по суті має невизначені часові рамки. Таке зупинення має наслідком непропорційне меті обмеження доступу до правосуддя дитини, яка не може як отримати остаточне судове рішення у спорі, так і захистити право на належне утримання;

зупинення провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України у справі, що стосується захисту конституційного права дитини на утримання, суперечить задекларованій державою zasadі охорони дитинства та є порушенням права на судовий захист, яке згідно частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану;

потреба в констатації неконституційності пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України в частині, яка стосується права дитини на утримання, зумовлена тим, що парламент має запровадити на рівні процесуального закону «гнучкий» механізм, який враховує права та інтереси дитини. Наприклад, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі: перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини.

Отже, пункт 2 частини першої статті 251 ЦПК України в справах про стягнення аліментів на дитину, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину,

стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення суперечить статтям 8, 51, 55 Конституції України.

За приписами пункту 5 частини другої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України. Рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України приймає Пленум Верховного Суду (пункт 5 частини другої статті 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

З урахуванням викладеного колегія суддів Верховного Суду порушує питання про звернення до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України положень пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України у взаємозв'язку із приписами статей 8, 51, 55 Конституції України в справах про стягнення аліментів на дитину, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення.

Додаток: копія постанови Верховного Суду від 30 червня 2026 року у справі № 699/1569/25 (провадження № 61-6808св26).

Судді:

В. І. Крат

Д. А. Гудима

І. О. Дундар

Є. В. Краснощоків

П. І. Пархоменко